Józef Grabiec

Parafia Trzęsówka : zarys historyczny

Rocznik Kolbuszowski 11, 65-82

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

KS. JÓZEF GRABIEC – Tarnów

Parafia Trzęsówka. Zarys historyczny[1]

WSTĘP

Istniejąca już ponad dwa wieki parafia Trzęsówka do tej pory nie doczekała się żadnego historycznego opracowania, które dawałoby – choć w ogólnym zarysie – przybliżony obraz jej dziejów. Wydaje się, że na taki stan rzeczy, zwłaszcza w ostatnich latach, kiedy zauważamy wzmożony ruch na polu badań historycznych, wpłynął brak koniecznych do tego celu dokumentów. W archiwum parafialnym, oprócz ksiąg metrykalnych (urodzeń, małżeństw i zgonów), datujących się od końca XVIII wieku, brak jakichkolwiek źródeł mówiących o historycznej przeszłości parafii, parafian i ich duszpasterzy, brak także choćby skromnej kroniki parafialnej. Niewątpliwie, taki stan rzeczy nie mógł zachęcać do podjęcia tego rodzaju pracy badawczej.

Do zajęcia się tym tematem – pomimo wspomnianych trudności – skłoniły autora niniejszego opracowania dwie kwestie. Po pierwsze, chęć poznania historii rodzinnej parafii, a po drugie – życzenie ks. kanonika Tadeusza Kuliga, administratora parafii, dotyczące napisania kroniki parafialnej. Początkowo powziąłem myśl dokładnego opracowania historii parafii, a samej pracy zamierzałem nadać tytuł *Monografia parafii Trzęsówka*. Od powziętego zamiaru musiałem jednak odstąpić, przynajmniej obecnie, z powodu braku wyczerpujących źródeł oraz dostępu do wszystkich niezbędnych archiwaliów. Zmieniłem więc temat na *Parafia Trzęsówka. Zarys historyczny*.

W pracy posłużyłem się dokumentami historycznymi mówiącymi o przeszłości parafii, pochodzącymi z następujących

---

[1] Niniejsze opracowanie jest pracą dyplomową napisaną pod kierunkiem ks. dra Adama Nowaka w Tarnowie w roku 1968. Tekst do druku przygotował ks. Marcin Nabożny.

archiwów i źródeł: Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Archiwum Kurii w Tarnowie, Biblioteka Seminarium Duchownego w Tarnowie, archiwum parafialne w Trzęsówce oraz wiadomości zaczerpnięte z wywiadów przeprowadzonych z najstarszymi mieszkańcami parafii Trzęsówka: Józefem i Bernardem Magdą. Zdobyte informacje dotyczą głównie historii parafii z końca XIX i początku XX wieku.

Zbierając materiały do niniejszej pracy, zbadałem także dokładnie następujące archiwa i zbiory: wspomniane już archiwum parafialne w Trzęsówce, archiwum parafialne w Cmolasie, Diecezjalne Archiwum w Tarnowie, Archiwum Kurii w Tarnowie, zbiory Wojewódzkiej Biblioteki przy Muzeum Regionalnym w Rzeszowie, Powiatowej Biblioteki w Kolbuszowej, Muzeum Regionalnego „Lasowiaków" w Kolbuszowej; ponadto zbadałem teczki dokumentów archiwalnych znajdujące się w Diecezjalnym Archiwum w Tarnowie, a dotyczące parafii: Cmolas, Mielec, Kolbuszowa, Ostrowy Tuszowskie, Baranów i Pilzno. W swoich dotychczasowych poszukiwaniach, z przyczyn natury obiektywnej, nie zdążyłem jeszcze zbadać archiwów: Kurii Metropolitarnej w Krakowie, Archiwów Diecezjalnych w Przemyślu, Sandomierzu i Kielcach oraz Archiwum Państwowego Akt Dawnych w Rzeszowie. Archiwa te zamierzam w przyszłości zbadać, zaś znalezione tam dokumenty dotyczące historii parafii Trzęsówka wykorzystać w dalszej części pracy. Za wydatną pomoc okazaną mi w dotychczasowej pracy składam serdeczne podziękowania ks. Władysławowi Świdrowi, byłemu rektorowi Seminarium Duchownego w Tarnowie oraz ks. Adamowi Nowakowi, pod którego kierunkiem niniejszą pracę napisałem.

1. PARAFIA

W latach 1958-1960 wieś Trzęsówka, dzięki dokonanym na jej terenie, w przysiółku Jamnica, odkryciom archeologicznym, stała się sławna w województwie rzeszowskim. Znalezione tu wykopaliska, głównie urny z prochami (cmentarzysko ciałopalne) oraz różne przedmioty ozdobne, świadczą o śladach bogatej kultury ludów zamieszkujących te tereny w zamierzchłych czasach. Archeolodzy twierdzą, że są to pozostałości kultury łużyckiej, grupy tarnobrzeskiej, z IV i III wieku przed Chrystusem[2]. Z upływem wieków kultura tych ludów zanikła, a tereny, na których mieszkali, porosła puszcza, zwana potem Puszczą Sandomierską. Dopiero

[2] K. Moskwa, *Cmentarzysko łużyckie z Trzęsówki*, Kolbuszowa 1961, s. 6 (biuletyn powielany).

około XV wieku na terenach obecnej parafii Trzęsówka, wśród borów, zamieszkali nasi praojcowie[3].

Już w roku 1581 istniała wieś zwana Trzęsówką, będąca własnością Hieronima Mieleckiego, a należąca do parafii w Mielcu, w diecezji krakowskiej. Liczyła wówczas 15 kmieci na 6 łanach, 4 zagrody z rolą, 2 komorne z bydłem i jednego rzemieślnika[4]. W roku 1616 Trzęsówka, jako własność rodu Mieleckich, przeszła w posiadanie rodu Lubomirskich, zaś od tych, przez małżeństwo, w roku 1710 trafiła do Sanguszków i baronów Steinów[5]. W następnych latach dobra Trzęsówki zakupił od Sanguszków Stanisław de Jastrzębiec Kuczkowski[6]. Już w roku 1759, obok dworu Kuczkowskich w Trzęsówce, na Podzamczu (miejsce obecnego kościoła), powstała prywatna kaplica przydworna pw. św. Jana Ewangelisty. W roku 1778 została ona przemianowana na kaplicę filialną parafii Cmolas, a w dziesięć lat później stała się kościółkiem parafialnym.

Rok 1788[7] rozpoczął nową erę dla Trzęsówki i przyległych do niej wiosek, takich jak: Siedlanka, Kosowy z przysiółkami Owsianka, Trześnik i Ługnica, Jagodnik i Ostrowy Baranowskie. W tym bowiem roku została erygowana nowa parafia Trzęsówka. W jej skład, oprócz wymienionych wiosek, weszła wieś Hadykówka. Nie na długo jednak, bo już w roku 1789 mieszkańcy tejże wsi zwrócili się z prośbą do Wysokiego Gubernium we Lwowie o ponowne przyłączenie ich do parafii Cmolas, motywując, że do nowo utworzonej parafii Trzęsówka mają daleko, idąc zaś tam na nabożeństwo, przechodzą obok kościoła w Cmolasie. Prośbę uwzględniono, przyłączając Hadykówkę do parafii Cmolas[8].

Po pierwszym rozbiorze Polski w 1772 roku zmiany polityczne pociągnęły za sobą zmiany w administracji kościelnej. Utworzona w 1785 roku nowa diecezja tarnowska, w skład której wchodziła także parafia Trzęsówka, kilkanaście lat później została rozwiązana. Po jej zniesieniu w 1805 roku część byłej diecezji tarnowskiej, a z nią cały dekanat mielecki, w skład którego nadal wchodziła parafia Trzęsówka, przeszła pod jurysdykcję biskupa przemyskiego[9]. Te wszystkie zmiany terytorialne, jak również nie-

---

3 M. Dobrowolska, *Osadnictwo Puszczy Sandomierskiej*, Kraków 1931, s. 42.

4 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. XII, Lwów 1982, s. 587.

5 S. Truchim, K. Skowroński, Kolbuszowa i jej strony, mps, Kolbuszowa 1960, s. 65.

6 Tamże.

7 Archiwum Diecezji Tarnowskiej [dalej: ADT], Kopia aktu erekcyjnego.

8 ADT, Teczka spraw. dziek.

9 B. Kumor, *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, s. 15.

wola, w której znalazł się nasz kraj, niewątpliwie wpłynęły ujemnie na życie religijne i gospodarcze w naszej ojczyźnie. Stąd też i życie mieszkańców parafii było w tych czasach bardzo ciężkie. Nędza, głód, epidemie były stałymi towarzyszami ówczesnego człowieka. Niski był także poziom oświaty. Pierwsze wzmianki o szkołach w parafii pojawiają się dopiero od roku 1839[10]. Należy dodać, że inicjatorami w tym względzie byli przedstawiciele Kościoła.

Terenów powiatu kolbuszowskiego, jak również parafii Trzęsówka, nie objął w roku 1846 bunt chłopski skierowany przeciw szlachcie, którego wodzem był Jakub Szela. Natomiast w okresie Wiosny Ludów żywy był tu ruch włościan pod wodzą Juliana Macieja Goslara[11]. Powstanie styczniowe w roku 1863 odbiło się w parafii żywym echem. Odprawiano nabożeństwa i modły o pomyślność walk. Rok 1873[12] i następne zapisały się szczególnie dramatycznie w dziejach Trzęsówki. W parafii panowała epidemia cholery, dziesiątkując jej mieszkańców, a następne, nieurodzajne lata niosły głód i nędzę. W tym mniej więcej okresie władze austriackie sprowadziły do parafii Trzęsówka oddział wojska, który stacjonował tu aż do pierwszej wojny światowej.

Rok 1891 przyniósł kolejne zmiany. Parafia Trzęsówka, należąca do tej pory do dekanatu mieleckiego, została włączona do nowo utworzonego dekanatu kolbuszowskiego. Według skorowidzu dóbr tabularnych w Galicji z roku 1890 wieś Trzęsówka posiadała dwie karczmy i dwa folwarki. Właścicielem folwarków był dr Władysław Niesiołowski[13]. Wieś Siedlanka posiadała jedną karczmę i jeden folwark. Właścicielem dóbr był Zdzisław Tyszkiewicz[14]. Wieś Jagodnik nie posiadała dworu ani karczmy, dobra ziemskie należały do Jaroma Arona[15]. W Kosowach było trzy karczmy, jedna gorzelnia, jedna cegielnia i jeden folwark. Dobra ziemskie wraz z folwarkiem należały do dra Władysława Niesiołowskiego[16]. Ostrowy Baranowskie posiadały dwie karczmy, z których jedna, nosząca sławną nazwę „Brasilia", zamieniona została pod koniec tego stulecia na szkołę, oraz jeden folwark. Dobra ziemskie należały do Neftali Ziegel[17].

---

10 *Schematyzm 1839*, [Tarnów], s. 39.

11 K. Skowroński, *Kolbuszowa w sześćsetlecie*, Kolbuszowa [b.r.], „Biuletyn" nr 1, s. 23.

12 Archiwum Parafii w Trzęsówce (dalej: APT), Liber mortuorum.

13 T. Pilat, *Skorowidz dóbr tabularnych Galicji*, Lwów 1890, s. 216.

14 Tamże, s. 184.

15 Tamże, s. 32.

16 Tamże, s. 92.

17 Tamże, s. 144

Niżej podana tabela obrazuje wzrost liczby ludności w parafii w wieku XIX[18].

Rok	W poszczególnych wioskach					Razem		
	Trzęsówka	Kosowy	Jagodnik	Siedlanka	Ostrowy Baranowskie	katolików	Izraelitów	akatolików
1827	-	-	-	-	-	2.234	53	-
1834	-	-	-	-	-	2.340	63	-
1839	790	-	-	-	-	2.520	79	-
1845	890	-	-	-	-	2.617	109	-
1852	-	-	-	-	-	3.316	109	-
1855	840	403	250	325	615	2.433	120	5
1860	900	380	245	330	595	2.450	122	-
1865	920	584	314	442	779	3.029	134	-
1872	1019	619	309	413	839	3.199	155	-
1877	952	563	324	438	797	3.074	147	-
1880	921	933	359	415	806	3.124	161	-
1896	-	-	-	-	-	3.731	-	-
1900	1309	827	465	602	954	4.257	158	-

Koniec wieku XIX i początek XX stulecia to okres pewnego ożywienia w parafii, o czym będzie nowa w dalszej części opracowania.

2. KOŚCIÓŁ I KSIĘŻA W PARAFII

Historię powstania kościoła we wsi Trzęsówka w parafii Cmolas datuje się na drugą połowę XVIII wieku. W dokumentach z tego okresu zapisano: „fundatis haec per Stanislaum et Ursulam Kuczkowski facta est Anno 1759”[19], zaś w księgach parafialnych odnotowano: „marmurowa tablica zamocowana na ścianie kościoła głosi: W roku 1759 Stanisław Jastrzębiec z Kuczkowskich i Urszula z Kosmowskich Kuczkowscy, Dziedzice miejsca, tego domu Boskiego niegodni fundatorowie czytających proszą o zmówienie Ojcze nasz i Zdrowaś Maryja o pomnożenie Chwały Boskiej”[20]. Wymienieni wyżej fundatorzy zbudowali obok swego dworu, na miejscu obecnego kościoła, prywatną kaplicę pw. św. Jana Ewangelisty. Kaplica początkowo służyła tylko dziedzicom, w następnych latach udostępniono ją poddanym chłopom.

---

18 Schematyzmy z lat 1827-1900.
19 APT, Teczka akt parafialnych.
20 Tamże.

W roku 1788 prywatną kaplicę przemianowano na kościółek filialny parafii Cmolas[21]. Wtedy też, staraniem ówczesnego właściciela dóbr w Trzęsówce Andrzeja Kuczkowskiego, kaplica została rozbudowana[22]. Do istniejącej budowli, która pozostała jako prezbiterium, dostawiono nawę kościelną z modrzewiowego drzewa, zakończoną wieżą z dzwonnicą. Na wysokości prezbiterium z lewej strony dobudowano zakrystię, zaś z prawej specjalne pomieszczenie dla dziedziców, do czasów obecnych nazywane lożą. We wnętrzu kościółka zbudowano trzy ołtarze w stylu późnobarokowym. Jeden wielki, w prezbiterium, jako główny i dwa boczne w nawie kościelnej, po lewej i prawej stronie, w miejscach, gdzie nawa styka się z prezbiterium. Ołtarze te, z niewielkimi zmianami, stoją do czasów obecnych. Ściany kościoła wyłożono płótnem, które następnie pomalowano. Na ziemi położono podłogę z desek. Tak rozbudowana i przekształcona w kościółek parafialny kaplica przydworna fundacji Andrzeja i Marianny Kiełczowskiej-Kuczkowskich przetrwała do roku 1902[23].

Kościółek konsekrował w roku 1788 bp tarnowski Florian Amand de Janowek Janowski[24]. W tym czasie zmieniono dotychczasowy tytuł kościoła – św. Jana Ewangelisty i nadano nowy tytuł – św. Anny. Od tej pory nastąpiła dla Trzęsówki nowa era. Mocą dekretu erekcyjnego z dnia 28 czerwca 1788 r. (Nr 1210)[25] została utworzona nowa parafia z prawami patronatu przysługującymi fundatorowi Andrzejowi Kuczkowskiemu. Pierwszym administratorem nowo utworzonej parafii, na miejsce dotychczasowego kapelana dworskiego o. Piotra Wróblewskiego OFMCap., od 28 czerwca 1788 do 30 października 1788 został mianowany ks. Jan Ochalski[26]. Do chwili ogłoszenia w całej diecezji konkursu na probostwo kolator zobowiązany był dawać utrzymanie i wynagrodzenie proboszczowi. Pierwszym właściwym proboszczem parafii Trzęsówka został 31 października 1788 r. ks. Bruno Ulenicki z wynagrodzeniem rocznej pensji 400 guldenów, wypłacanej z funduszu religijnego[27] oraz 131 guldenów i 30 grajcarów na potrzeby kościoła w ratach kwartalnych[28].

Po śmierci ks. Ulenickiego, którego miejsce pochówku nie jest znane, zgodnie z życzeniem kolatorów proboszczem w 1810

---

21 *Schematyzm 1872*, [Tarnów], s. 34.
22 ADT, Sprawozdania dziekańskie.
23 APT, Teczka akt parafialnych.
24 *Schematyzm 1870*, [Tarnów], s. 33.
25 ADT, Kopia aktu erekcyjnego.
26 Tamże.
27 ADT, Dokument nr 23901.
28 Tamże.

roku został ks. Józef Rogowski. Po sześciu latach jego pracy duszpasterskiej, 28 maja 1816 r., zmarł fundator kościoła i plebanii „Illustrissimo Andreas Comes de Jastrzębiec Kuczkowski, Haeres Bonorum Trzęsówka Patronus Ecclesiae – munitus sacramentis, habuit annos 61"[29]. Za zasługi dla kościoła został pochowany przez ks. Rogowskiego w prezbiterium kościoła (po prawej stronie), pod pomnikiem z czarnego marmuru. Pomnik ten, w bardzo dobrym stanie, stoi w kościele do dziś. Zachowane dokumenty dotyczące ks. Rogowskiego podają, że oprócz gorliwej pracy duszpasterskiej odznaczał się wielką pobożnością. Był miłośnikiem rolnictwa[30]. Położył także duże zasługi dla rozwoju oświaty w parafii. Dzięki jego staraniom powstała przy kościele pierwsza szkoła, której sam był kierownikiem i nauczycielem[31]. W napisanym własnoręcznie testamencie mówił o wybudowaniu za własne fundusze budynku plebańskiego oraz o restauracji budynków gospodarczych, do czego nie był zobowiązany. Kolator bowiem, mniej gorliwy, nie zdradzał większego zainteresowania sprawami kościoła.

W tym czasie posiadłości Kuczkowskich wraz z prawami kolatorskimi przeszły w wyniku sprzedaży w posiadanie Józefa i Janiny Piaseckich, mających także posiadłości w Baranowie[32]. Zachowany dokument prezentacyjny do Konsystorza Biskupiego w Tarnowie z dnia 4 września 1850 r. podawał, że właściciel dóbr trzęsowskich Józef Piasecki, na mocy przysługującego mu prawa prezentacji, po śmierci ks. proboszcza Józefa Rogowskiego na probostwo prezentował i wybrał ks. Jana Książka[33]. Od tej pory, tj. od roku 1850 przez 22 lata ks. Książek pełnił gorliwie obowiązki proboszcza parafii. Dzięki jego staraniom do kościoła w 1860 roku sprawiono nowe, ośmiogłosowe organy za sumę 407 złotych reńskich[34]. W następnych latach zakupiono wiele paramentów liturgicznych, zrobiono nowe ławki do kościoła, wstawiono nową podłogę, pokryto dach nowymi gontami, zbudowano nowe ogrodzenie wokół kościoła oraz wykonano wiele drobnych prac[35]. Pod koniec życia proboszcz Książek podupadł na zdrowiu, dlatego dano mu do pomocy w latach 1869-1872 ks. Jana Malinowskiego[36]. Zmęczony trudami pracy ks. Jan Książek w roku 1872 odszedł do wieczności. Tak, jeszcze za życia duszpasterza, pisał o nim

---

29 APT, Liber mortuorum z lat 1786-1833.
30 APT, Teczka akt parafialnych.
31 *Schematyzm 1839*, [Tarnów], s. 39.
32 ADT, Teczka parafii Trzęsówka.
33 Tamże.
34 ADT, Sprawozdania dziekańskie.
35 Tamże.
36 APT, Teczka akt parafialnych.

ówczesny dziekan mielecki, ks. Edward Oraczewski: „Przykład moralności, religijności i pracowitości, prowadzi parafię i parafian dobrze – dla wszystkich jest wzorem i przykładem”[37].

Po śmierci ks. Jana Książka, kolatorzy kościoła Antonina Piasecka i Feliks Dolański, w piśmie do Konsystorza Biskupiego w Tarnowie z dnia 11 stycznia 1872 r. prezentowali na proboszcza Trzęsówki dotychczasowego kapelana w Woli Pogórskiej ks. Wojciecha Płanetę[38]. Lata pracy ks. Płanety na probostwie w Trzęsówce były bardzo trudne. Epidemia cholery, jaka wtedy panowała, dziesiątkowała parafian, klęski nieurodzaju niosły głód i nędzę[39]. Te ciężkie lata zachowały się w pamięci mieszkańców. Zaczęły się wtedy masowe emigracje w poszukiwaniu pracy: do Prus, Saksonii, Bawarii i do Stanów Zjednoczonych. Wyjeżdżali przeważnie młodzi lub całe rodziny. Za proboszczowania ks. Wojciecha Płanety w parafii zrodziła się myśl budowy nowego kościoła. Ówczesny, choć w dobrym stanie, był za mały i za ciasny na tak liczną parafię. Chociaż tak potrzebnego dzieła ks. Płaneta nie dokonał, to jednak wielce do jego realizacji się przyczynił[40]. Powiedział między innymi: „Ja już stary, kościoła wybudować nie dam rady, zostawię pieniądze to przyszły proboszcz kościół wybuduje”[41].

Według odezwy CK Prokuratorii we Lwowie z dnia 25 listopada 1901 r., śp. ks. Wojciech Płaneta, zmarły dnia 10 sierpnia 1895 r., pozostawił majątek przeznaczony na budowę nowego kościoła w Trzęsówce w wysokości 6.616 złotych reńskich i 75 centów[42]. Jego następca, ks. proboszcz Andrzej Konieczny spełnił życzenie swojego poprzednika, a swoją pracą zapisał się w historii parafii Trzęsówka, która przeżywała w tych latach czas rozwoju. We wszystkich wsiach wybudowano szkoły. W 1899 roku ks. Konieczny zbudował murowaną plebanię, na miejsce starej, drewnianej, krytej gontami[43]. Przyszła też kolej na budowę kościoła. Powstał problem: zbudować nowy kościół czy też poszerzyć, rozbudować stary. Po długich naradach i kontrowersjach postanowiono ostatecznie rozbudować stary kościół, głównie z tej przyczyny, że parafia była biedna, wyczerpana datkami konkurencyjnymi. „Na podstawie uchwały Rzymsko-katolickiego Komitetu Parafialnego w Trzęsówce z dnia 5 kwietnia 1901 roku i wskutek odezwy Najprzewielebniejszego Rzymsko-katolickiego Ordynariatu Biskupiego

37 ADT, Sprawozdania dziekańskie.
38 ADT, Teczka Parafii Trzęsówka.
39 APT, Teczka akt parafialnych.
40 Archiwum Kurii w Tarnowie (dalej: AKT), Teczka Parafii Trzęsówka.
41 Tamże.
42 Tamże.
43 Relacja Józefa Magdy i Bernarda Magdy z Trzęsówki.

w Tarnowie z dnia 4 czerwca 1901 r., (l. 2289), przeprowadzona została w dniu 17 lipca 1902 r. zarządzona rozporządzeniem CK Starostwa z dnia 2 lipca tr. (l. 13900) rozprawa konkurencyjna względem przebudowy kościoła, pokrycia całego dachu blachą i utrzymania stróżów nocnych dla ochrony przeciwpożarowej kosztem konkurencji. Uchwalono jednomyślnie istniejący obecnie kościół parafialny w Trzęsówce przedłużyć na 9 m długości, dzwonnicę przesunąć po przedłużeniu na front, pokryć cały blachą ocynkowaną, poprawić malowidło w starej części kościoła i odpowiednio pomalować nową dobudowę, sprawić 12 nowych ławek i konfesjonały, wystroić organy i sprawić nowe miechy, ułożyć w całym kościele zamiast podłogi z desek podłogę z płyt cementowych oraz kosztem konkurencji utrzymywać stałego stróża nocnego za wynagrodzeniem rocznym 200 koron z powodu znacznego oddalenia kościoła od gminy Trzęsówka". Na pokrycie wyżej wymienionych prac według kosztorysu uchwalono sumę 9.973 korony i 27 halerzy[44]. W roku 1903, w porze letniej, przystąpiono do prac budowlanych.

Oto pobieżny opis kościoła przed rozbudową. Był on o połowę mniejszy (na długość), pokryty gontami. Oprócz zakrystii i „loży" nie posiadał żadnych przybudówek. W ścianach były małe, kwadratowe okna, wewnątrz ściany obite płótnem, pomalowanym w taki sam wzór, jak obecna polichromia. Na ziemi podłoga z desek. Ołtarzy było wtedy trzy, zachowały się do dziś, są tylko odnowione. Kościół otaczał parkan z drzewa, przykryty daszkiem gontowym, zaś przed wejściem stała brama, nazywana „Bronką". Tutaj zawsze w czasie nabożeństw i odpustów siedzieli żebracy[45]. Według wspomnianej uchwały przedłużono kościół o 9 metrów (obecną nawę kościoła), dawną wieżę cofnięto. Powiększono okna, zrobiono większe, łukowe. Zmieniono pokrycie dachu, dawne gontowe zastąpiono blachą. Dobudowano z prawej strony nawy (w połowie jej długości) kaplicę Matki Bożej wraz z ołtarzem, a także składnicę oraz „babiniec". Wewnątrz, zamiast podłogi, położono posadzkę z płyt cementowych czarnych i białych.

Ks. proboszcz Andrzej Konieczny nie skończył wszystkich prac związanych z rozbudową kościoła. 1 sierpnia 1904 r. przeszedł na probostwo do Dąbrowy Tarnowskiej, gdzie zmarł w roku 1917[46]. Prace kontynuował następny proboszcz Trzęsówki, ks. Stanisław Rawicz Czerski z rodu szlacheckiego. Zwrócił się on z prośbą do rodaków za oceanem o jałmużnę na dokończenie rozpoczętych prac

---

44 APT, Teczka dok. paraf[ialnych].

45 Relacja Józefa Magdy i Bernarda Magdy z Trzęsówki.

46 APT, Teczka akt paraf[ialnych].

przy kościele. Treść tego pisma w całości przytaczam: „Najmilsi moi parafianie! Gorliwością mojego poprzednika i waszą ofiarnością został nasz kościółek powiększony, zostaje jeszcze dużo do zrobienia, bo malowanie kościoła, odnowienie ołtarzy, brakuje jeszcze dużo rzeczy i tak: dywanów, lichtarzy, baldachim, bielizny kościelnej, monstrancji, bo jest stara i uboga, złocenie kielichów i naczyńka dla chorych itd., co wszystko tylko dobrowolnymi składkami trzeba będzie sprawiać. Znacie nasz kraj ubogi! Udaję się więc do was, najmilsi w Panu, z prośbą, abyście nam przyszli w pomoc. Za krótki czas będzie Najprzewielebniejszy Ksiądz Biskup zwiedzał i naszą parafię, jak miło będzie jego sercu i wam, gdy powiem, że znaczną część i wy z obczyzny daliście na ozdobę Domu Pańskiego. Raczcie więc na ręce jednego pewnego z was złożyć jałmużnę z podaniem imienia i nazwiska oraz gminy, abym mógł przeczytać z ambony. Obiecuję za to dopóki będę żył w waszej parafii odprawiać za was Mszę św. i polecać będę wasze zdrowie, powodzenie, ciężką pracę i szczęśliwy powrót do kraju rodzinnego wspólnym modłom”[47].

Jakim echem odbiła się owa prośba ks. proboszcza Stanisława Czerskiego do rodaków – nie wiadomo. Jest pewne natomiast, że pomoc przyszła. Już bowiem w roku 1905 wnętrze kościoła wytynkowano, a artyści z Krakowa, Krupski i Leszczyński, wykonali polichromię, która, po odnowieniu w 1954 roku, dzięki staraniom byłego wikariusza ks. Romana Chabowskiego, istnieje do dziś. Również za ks. proboszcza Stanisława Czerskiego odnowiono ołtarze, wykonano nowe ławki w kościele, wystrojono organy, poprawiono parkany wokół kościoła i cmentarza, odrestaurowano plebanię oraz wykonano wiele innych prac. W 1907 roku odbyła się w parafii wizytacja bpa Leona Wałęgi[48].

W latach pierwszej wojny światowej zabrano z kościoła parafialnego dzwony, jeden duży, wagi 100 kg, drugi mniejszy – 19 kg. Zabrano również metalowe piszczałki do organów. Do roku 1917 nie było w parafii stałego wikariatu. Dopiero w 1918 roku rozpoczęto budowę wikarówki[49]. Pod koniec życia ks. proboszcz Stanisław Czerski z powodu ciężkiej choroby otrzymał do pomocy kooperatorów w osobach ks. Jana Przewłockiego (1918-1920) i ks. Floriana Dutkiewicza (1920-1924). W roku 1923[50] skończył swą ziemską wędrówkę, a doczesne jego szczątki spoczęły na cmentarzu parafialnym w Trzęsówce. Po śmierci ks. Czerskiego probostwo w Trzęsówce objął ks. Jan Wielgus.

---

47 Tamże.
48 Relacja Józefa Magdy.
49 AKT, Teczka parafii Trzęsówka.
50 Relacja Bernarda Magdy.

Kapelani przy prywatnej kaplicy Kuczkowskich w Trzęsówce:
1. Rel. ord. minor. Stefan Przybylski (*ad observantia*),
2. Rel. ord. minor. Franciszek Zawisłocki (*ad observantia*),
3. Rel. ord. minor. Antoni Miller (*ad observantia*),
4. Pater Poncjan Czerwonka (*capelanus*),
5. Pater Grzegorz Wróblewski (*capelanus*).

Księża wikariusze:
1. ks. Walenty Kotarba (1946-1949),
2. Ks. Roman Chabowski (1950-1958),
3. Ks. Marian Rachwał (1958-1959),
4. Ks. Józef Leśniak (1959-1961),
5. Ks. Bronisław Marczyk (1962-1965),
6. Ks. Tadeusz Wiater (1965-1967),
7. Ks. Stanisław Krawczyk (1967-1970).

Księża Proboszczowie w Trzęsówce (zestawienie chronologiczne):
1. ks. Jan Ochabski (28 VI 1788 r. – 30 X 1788 r.),
2. ks. Bruno Ulenicki (1788-1810),
3. ks. Józef Rogowski (1810-1850),
4. ks. Jan Książek (1850-1872),
5. ks. Wojciech Płaneta (1872-1895),
6. ks. Andrzej Konieczny (1895-1904),
7. ks. Stanisław Rawicz Czerski (1904-1923),
8. ks. Jan Wielgus (1924-1969).

Księża administratorzy:
1. ks. Jan Krawczyński (14 VI 1850 r. – 23 X 1850 r.),
2. ks. Jan Malinowski (1869-1872),
3. ks. Józef Padykuła (1 VIII 1904 r. –5 XI 1904 r.),
4. ks. Jan Przewłocki (1918-1920),
5. ks. Florian Dutkiewicz (1920-1924),
6. ks. Julian Wojtowicz (1959-1962),
7. ks. Tadeusz Kulig (1962-2002).

3. PROBOSTWO – BENEFICJUM

Kopia aktu erekcyjnego, opatrzona datą 28 czerwca 1788 r., głosi, że właściciel dóbr Trzęsówki, Andrzej Kuczkowski, wybudował kościół i dom plebański w Trzęsówce, gdzie jest stworzona nowa parafia, dlatego przysługuje mu nad nią prawo patronatu. Utrzymanie proboszcza w parafii miało być wypłacane z funduszu religijnego. Dokument mówi dalej, że w miejsce dotychczasowego kapelana Augustyna Wróblewskiego, do chwili ogłoszenia

konkursu na to probostwo, obowiązki proboszcza pełnić będzie ks. Jan Ochabski, z pensją wypłacaną mu przez fundatora Andrzeja Kuczkowskiego[51].

Według dokumentu Nr 23901 z dnia 15 października 1788 r., wystawionego przez Krajowe Gubernium Galicyjskie, proboszczowi nowej parafii w Trzęsówce ks. Brunonowi Ulenickiemu należy wypłacać 400 guldenów tytułem rocznej pensji oraz sumę 181 guldenów i 30 grajcarów tytułem wydatków na potrzeby parafialne w czterech ratach kwartalnych[52]. Tak więc probostwo nowej parafii Trzęsówka zostało oparte na środkach finansowych funduszu religijnego, nie miało natomiast żadnego uposażenia w gruntach. Cały ciężar utrzymania kościoła i proboszcza, w wypadku odmówienia ze strony państwa wynagrodzenia proboszczowi, spoczywał głównie na parafianach oraz fundacjach, także pieniężnych, których w tutejszej parafii nie było zbyt wiele, ze względu na niski status materialny ludności. Do ważniejszych fundacji mszalnych należą: fundacja 8.000 florenów Franciszka Żelechowskiego, właściciela dóbr wsi Siedlanka z roku 1811[53], fundacja ks. proboszcza Jana Książka 50 florenów z roku 1853[54], fundacja kolatorki kościoła w Trzęsówce Wandy Dolańskiej 100 florenów z roku 1853[55], fundacja ks. proboszcza Wojciecha Płanety 100 florenów z roku 1881[56], fundacja Pawła Magdy z Trzęsówki 200 florenów z roku 1895[57] i inne, mniejsze. Fundusze te, jakkolwiek były pewnym źródłem utrzymania probostwa, stwarzały jednak tę trudność, że na każdego proboszcza nakładały obowiązek celebry wyznaczonej w aktach fundacyjnych pewnej liczby intencji mszalnych za fundatorów.

Oprócz wyżej wymienionych źródeł utrzymania kolator kościoła Andrzej Kuczkowski w roku 1810 nadał ks. proboszczowi Józefowi Rogowskiemu przywilej następującej treści: „Nieraz przemyśliwaliśmy nad tem, jakby się intartu plebani Trzęsowskiej podnieść i poprawić Dota, chcąc przeto ks. Rogowskiego bardziej do nas zobowiązać kiedyśmy się o tem przekonali, iż własnemi końmi do chorych parafian z naszych poddanych jeździ, za którą fatygę i chodowanie [sic!] koni nie jest dostatecznie wynagradzanym, tudzież będąc naocznymi świadkami jak w czasie trzech odpustów licznych zaprasza księży z sąsiedztwa dla dogodności

51 ADT, Kopia aktu erekcyjnego.
52 ADT, dok. nr 1998.
53 ADT, Teczka parafii Trzęsówka.
54 AKT, Teczka akt parafialnych.
55 Tamże.
56 Tamże.
57 Tamże.

całej parafii i naszego zadowolenia postanowiliśmy dać mu dowód naszej życzliwości w dniu jego festynu przez nadanie Jemu gruntu, jaki już od roku 1810 za życia śp. naszego ojca otrzymał i dotychczas posiada ze wszystkimi własnościami, polami ornymi, łąkami i krzakami na jego własny użytek bez żadnej opłaty póki tylko w Trzęsówce będzie plebanem, z tym jednak zastrzeżeniem, aby nadal swojemi końmi do chorych jeździł i o odpustach jak dotąd pamiętał"[58]. Z przytoczonego wyżej tekstu dowiadujemy się, że proboszczowie parafii, dzięki życzliwości kolatorów, prowadzili gospodarstwo rolne, chociaż gruntu na własność nie posiadali. Były również i w tych czasach zwyczaje, że parafianie składali na rzecz plebana ziemiopłody, tzw. petytę. Zwyczaj ten do niedawna znany był powszechnie w parafii, a obecnie już zanika.

Do roku 1927 probostwo z Trzęsówce nie posiadało uposażenia w gruntach. Dopiero ks. proboszcz Melchior Zapała, dnia 15 listopada 1927 r. zadeklarował z beneficjum macierzystej parafii Cmolas na rzecz probostwa w Trzęsówce 19 morgów i 149 sążni gruntu[59]. Ziemię tę, z powodu znacznego oddalenia, postanowiono sprzedać, zaś za uzyskane fundusze zakupić grunt dla probostwa. Według pisma z dnia 20 września 1928 r., skierowanego do Kurii Biskupiej w Tarnowie, ks. proboszcz Jan Wielgus donosił, że zakupił u dziedzica Otowskiego 14 morgów gruntu ornego i lasu, po 125 dolarów za mórg oraz przyjął legat mszalny fundacyjny 6 morgów gruntu za Jana Niesiołowskiego[60]. W relacji pisemnej do Kurii Biskupiej z dnia 6 lipca 1943 r. ks. proboszcz Jan Wielgus donosi, że posiada 20 morgów gruntu[61].

4. CMENTARZ PARAFIALNY

Od czasów powstania prywatnej kaplicy przydwornej w 1759 roku, a potem kościółka filialnego (1768) parafii Cmolas, Trzęsówka nie posiadała osobnego cmentarza grzebalnego. W początkach utworzenia parafii akt erekcyjny nic nie mówił o lokacji cmentarza. Wydaje się, że dawnym zwyczajem usytuowany był on obok kościoła. Niestety, nie mamy na to dziś przekonywujących dowodów. Często także ciała osób wybitnie zasłużonych dla Kościoła i dla Ojczyzny chowano w kościołach. W kościele trzęsowskim pochowane są także zwłoki dziedzica miejscowych dóbr i fundatora

---

58 APT, Kopia przywileju.
59 AKT, Teczka akt parafialnych Trzęsówka.
60 Tamże.
61 Tamże.

kościoła Andrzeja Kuczkowskiego – pomnik z czarnego marmuru w prezbiterium.

Cmentarz parafialny grzebalny powstał za pierwszego proboszcza ks. Brunona Ulenickiego. Świadczy o tym fakt, iż następny proboszcz, ks. Józef Rogowski, w swoim testamencie z 1839 roku[62] zapisał: „Cmentarz kościelny w jakim stanie zastałem w czasie instalacji, taki też zostawiłem”[63]. Odpis hipoteczny z roku 1876 stwierdza, że parcela pod cmentarz parafialny została darowana gminie Trzęsówka przez rodzinę Magdów za dawnych czasów[64]. Cmentarz musiał więc istnieć już od początku funkcjonowania parafii.

W roku 1869 na cmentarzu tym została wybudowana kaplica cmentarna fundacji ówczesnych właścicieli dóbr trzęsowskich Piaseckich[65]. Spoczywają pod nią zwłoki fundatorów, zaś w jej wnętrzu, na przedniej ścianie, z prawej strony wmurowane są metalowe epitafia pogrzebanych. Proboszcz ks. Wojciech Płaneta (1872-1895) tak pisał o tej kaplicy: „Zbudowana jest z cegły palonej, przykryta gontami, wewnątrz wyposażona jest w niezbędne przedmioty do celebrowania Mszy św. Ma bowiem taki przywilej nadany dnia 11 października 1869 roku (Nr 3787) odnawiany co dziesięć lat (...)”. Dokładny opis kaplicy z roku 1876 brzmi następująco: „Kaplica ta jest w kwadrat murowana ma szerz i wzdłuż 8¼ łokcia (5 m). Obecnie kiedy dobra Trzęsowskie przechodzą przez sprzedaż w obce ręce, dobrze jest odnowiona, urządzenie jest odpowiednie. W ołtarzu jest Pan Jezus na krzyżu z lanego żelaza, swoje portatyle, 4 lichtarze cynowe, szafę na szaty liturgiczne do Mszy św., 3 obrusy na ołtarze, trzy okna małe są całe, drzwi dobrym zamkiem zaopatrzone. W przeciągu dziesięciu lat dach może wymagać reperacji[66].

Staraniem ks. proboszcza Stanisława Czerskiego, w latach 1905-1906 cmentarz został odnowiony. Zbudowano nowe ogrodzenie, a na kaplicy zmieniono dach z gontowego na blaszany. Koszt tej restauracji wyniósł 1345 koron[67]. Ks. proboszcz Jan Wielgus w 1927 roku przeprowadził w dokumentach hipotecznych parcelę cmentarną na własność parafii, dokonując przy okazji także jej poszerzenia[68]. W roku 1953 ks. wikariusz Roman Chabowski, w miejsce zniszczonego w czasie wojny ogrodzenia z drzewa, wy-

62 ADT, Teczka parafii Trzęsówka.
63 Tamże.
64 AKT, Teczka akt paraf[ialnych].
65 AKT, Teczka Parafii Trzęsówka.
66 Tamże.
67 APT, Teczka akt paraf[ialnych].
68 AKT, Teczka akt paraf[ialnych].

budował ogrodzenie metalowe. W latach 1959-1962 ponownej restauracji cmentarza oraz kolejnego powiększenia parceli dokonał ks. administrator Julian Wojtowicz. Wspomniana wyżej kaplica cmentarna stoi do dziś. W połowie XX wieku została staraniem administratora, ks. kanonika Tadeusza Kuliga gruntownie odrestaurowana.

Cmentarz parafialny jest ubogi. Brak na nim bogatych i kosztownych grobowców. Wiele mogił znaczą drewniane krzyże, często już zniszczałe. Od XX wieku pojawiają się pomniki. Na cmentarzu parafialnym spoczywają ciała księży proboszczów, którzy pracowali w parafii Trzęsówka: ks. Józefa Rogowskiego, ks. Jana Książka, ks. Wojciecha Płanety i ks. Stanisława Czerskiego.

5. ŻYCIE RELIGIJNE. BRACTWA I ZAKONY

Od czasu erygowania parafii Trzęsówka w 1788 roku do 1917 roku nie było w niej wikariatu[69], a więc księża obejmujący to probostwo zobowiązani byli do stałej rezydencji i do udzielania posługi duszpasterskiej. Zapiski mówią, że z obowiązków tych wywiązywali się w całości. Już bowiem drugi z kolei proboszcz, ks. Józef Rogowski, za gorliwą pracę duszpasterską, urządzanie uroczystych odpustów i nabożeństw oraz za to, że własnymi końmi jeździł do chorych z posługą duszpasterską został nagrodzony przez dziedzica i kolatora kościoła przywilejem, z tym jednak zastrzeżeniem, żeby nadal tak czynił[70].

O religijności proboszczów i parafian świadczą notatki w księgach metrykalnych, zwłaszcza w Liber mortuorum, a mianowicie: „post confessionem et communionem vel munitum sacramentis"[71]. Słowa te potwierdzają, że proboszczowie udzielali posługi duszpasterskiej, a wierni ją przyjmowali. O religijności parafian świadczą także fundacje mszalne i pobożne zapisy na cele kościelne, przykładowo Pawła Magdy z Trzęsówki, Macieja Hołdosia z Trzęsówki, Tomasza Śpiewaka z Siedlanki, Katarzyny Przybyło z Trzęsówki, Wincentego Lubery, Józefa Sołtysa i wiele innych. W dużej mierze do religijności parafian przyczyniały się pobożne bractwa, a zwłaszcza ich charytatywna działalność.

Już w roku 1865 istniało w parafii Bractwo Różańca Świętego[72], które przyczyniło się znacząco do ozdoby kościoła, na przykład

---

69 AKT, Teczka parafii Trzęsówka.
70 APT, Teczka akt paraf[ialnych].
71 APT, Liber mortuorum, s. 47.
72 AKT, Teczka parafii Trzęsówka.

w roku 1869[73] sprawiło 10 nowych alb, komodę do kaplicy, feretron Matki Bożej Różańcowej. Za ks. proboszcza Wojciecha Płanety, w 1884 roku, sprawiono do kościoła i zaprowadzono stacje Drogi Krzyżowej, a dziesięć lat później założono Bractwo Apostolstwa Modlitwy[74]. W pierwszym dziesięcioleciu XX wieku proboszcz ks. Stanisław Czerski w sprawozdaniu do Kurii Biskupiej, oprócz wyżej wymienionych bractw, wyliczył także: Bractwo Szkaplerza Świętego, Bractwo Oblicza Świętego, Trzeci Zakon św. Franciszka tzw. tercjarzy oraz Towarzystwo Adoracji Najświętszego Sakramentu i Towarzystwo Wstrzemięźliwości[75]. Niektóre z nich – Różańca Świętego, Oblicza Świętego, trzeci Zakon św. Franciszka – istnieją do dziś. Inne zaś zanikły.

Istnieje także w parafii dokument mówiący o trzech uroczystych odpustach parafialnych: na św. Annę – patronkę kościoła, obchodzony rokrocznie, na święto Narodzenia NMP, na św. Jana Ewangelistę. Dawniej wszystkie te odpusty były obchodzone bardzo uroczyście[76], obecnie taki charakter ma tylko pierwszy – na św. Annę.

Po drugiej wojnie światowej Zgromadzenie Sióstr Bernardynek założyło w Trzęsówce swój dom. Przełożoną tego domu była wówczas siostra Julia Bańka z Jagodnika. Dzięki jej inicjatywie i żmudnej pracy wszystkich sióstr oraz pomocy parafian została wybudowana piękna, murowana ochronka. W latach 20. XX wieku, drogą porozumienia, w ochronce tej miejsce sióstr bernardynek zajęły siostry ze Zgromadzenia Sióstr św. Józefa (józefitki), które swoją pracą służą Kościołowi i niosą pomoc parafii[77].

6. SZKOŁY

Pierwsza szkoła parafialna w dziejach wsi Trzęsówka powstała w roku 1839[78]. Jej założycielem, kierownikiem i pierwszym nauczycielem był miejscowy proboszcz, ks. Józef Rogowski, a jako drugi nauczyciel występował pomocnik Stanisław Szlachta. W 1845 roku, również z inicjatywy proboszcza, powstała szkoła filialna w Siedlance, gdzie nauczycielem i pomocnikiem z wynagrodzeniem rocznym 18 florenów został Walenty Maciąg[79]. Patronem

---

73 ADT, Sprawozdania dziekańskie.
74 Tamże.
75 AKT, Teczka parafii Trzęsówka.
76 APT, Teczka akt paraf[ialnych].
77 AKT, Teczka parafii Trzęsówka.
78 *Schematyzm 1839*, [Tarnów], s. 39.
79 *Schematyzm 1845*, [Tarnów], s. 31.

szkoły w Trzęsówce był kolator kościoła, w Siedlance zaś właścicielka dóbr tej wsi, mieszkająca w Weryni Felicja Gröfin Tyszkiewiczowa. Z „Conspectu" sprawozdawczego ks. proboszcza Jana Książka z dnia 29 maja 1861 r.[80] dowiadujemy się, że istniały już szkoły w pozostałych wsiach parafii, tj. we wsi Kosowy, Ostrowy Baranowskie i w Jagodniku. W tym też roku dotacja na wszystkie szkoły w parafii wyniosła 195 florenów.

W 1864 roku wystawiono w Trzęsówce nową szkołę parafialną[81]. Działała tam szkoła trywialna, na którą kolator kościoła Feliks Dolański dał drzewo, zaś gminy Trzęsówka, Jagodnik, Kosowy oprócz zwoźmy i innej pomocy złożyły 300 złotych reńskich[82]. W tym czasie liczba uczniów wynosiła 60 osób[83].

Chociaż na terenie parafii już w drugiej połowie XIX wieku we wszystkich wioskach istniały szkoły, to jednak ich działalność była bardzo nikła. Dopiero pod koniec XIX wieku daje się zauważyć wzmożony ruch oświatowy. Za proboszczowania ks. Andrzeja Koniecznego (1895–1904) wybudowano nowe szkoły z drzewa we wszystkich wsiach należących do parafii. W samej zaś Trzęsówce postawiono szkołę murowaną, parterową za sumę 8000 koron[84]. Były to jednak szkoły czteroklasowe, a poziom nauczania w nich pozostawał niski. Podstawowym podręcznikiem do nauki była tabliczka i rysik. Do szkoły uczęszczano raz lub dwa razy w tygodniu.

The parish of Trzęsówka. A historical outline

Jerzy Grabca's thesis „The parish of Trzęsówka. A historical outline" was written in 1968 under Rev. Dr Adam Nowak direction in Tarnów. The main aim of the paper is to present the basic information about the functioning of the parish of Trzęsówka. It was the first work which showed the history of the parish founded in 1788. The author divided his work into the following chapters: 1. Parish; 2. The church and priests in the parish; 3. The parish-benefice; 4. The parish cemetery; 5. Religious life-fraternities and orders. The work also includes the literature, which was used by

80 APT, Teczka akt paraf[ialnych].
81 ADT, Sprawozdania dziekańskie.
82 Tamże.
83 *Schematyzm 1865*, s. 15.
84 AKT, Teczka parafii Trzęsówka.

the author and the list of the archives where the research was conducted.

Despite the fact that this paper is a historical outline of the parish of Trzęsówka, it is a compendium of the above-mentioned parish including the information about its beginnings and its functioning for two centuries. It shows the priests being responsible for the development of the religious life and presents the most important places for the parish: church, cemetery, school and parish benefice.